

KRZYSZTOF WACHOWSKI

PROBLEM ODDZIAŁYWAŃ WIELKOMORAWSKICH W POŁUDNIOWEJ POLSCE W ŚWIETLE NOWYCH BADAŃ

GROBMÄHRISCHE EINFLÜßE IN SÜDPOLEN NACH NEUEM FORSCHUNGSSTAND

Due to new field discoveries and laboratory studies, today it is possible to review the problem of the Great-Moravian influences on the Polish territories. Occasionally in the literature suggestions appear (Poleski 1991, p. 204) that first the problem ought to be limited to an analysis of single sites, and then of the whole microregion. Nevertheless, although we are still far from answering all the question, I think that today we can venture into synthetic treatment of the problem.

KEY WORDS: the early Middle Ages, southern Poland, Great Moravia, cultural contacts

Archeologia zajmuje wśród nauk historycznych miejsce szczególne, gdyż w żadnej innej dyscyplinie nie następuje w takim stopniu nieprzewidywalny przyrost źródeł, co zmusza nas nieraz do rewizji dawniejszych poglądów. Tak właśnie rzecz ma się w przypadku oddziaływań wielkomorawskich na ziemię polską. W powstałym przed ponad dziesięć laty studium poświęconym tej problematyce wyraziłem się nader sceptycznie na temat kontaktów – zwłaszcza Dolnego Śląska z Wielkimi Morawami (Wachowski 1981; 1982). Od tego czasu z jednej strony przybyło wiele źródeł, z drugiej zaś rozwinęły się badania studyjne, co już częściowo wpłynęło na korektę wcześniejszych poglądów (Wachowski 1991). W Małopolsce najistotniejsze są nowe odkrycia na grodzisku w Naszacowicach, które prócz okuć późnoawarskich dostarczyło także znalezisk wielkomorawskich (Poleski 1988; 1989; 1991; 1992). Znaczącym znaleziskiem jest odsłonięta na grodzisku w Zawadzie ostroga wielkomorawska w typie karolińskim (Poleski 1992; ryc. 4:3). Odkrycia te nie zmieniły jednak w sposób zasadniczy naszych poglądów na temat kontaktów Małopolski z Wielkimi Morawami, a głównie wpłynęły na większe nasycenie Małopolski znaleziskami wielkomorawskimi. Położenie grodzisk w Naszacowicach i Zawadzie z odkrytymi tam elementami wielkomorawskimi dowodzi też, na co wskazywano już dawniej (Wachowski 1982, s. 174), że kontakty Małopolski z Wielkimi Morawami dokonywały się także poprzez przełęczę karpackie, a nie tylko Bramą Morawską.

Na Górnym Śląsku do najważniejszych nowych od-

kryć zaliczyć należy elementy wielkomorawskie na grodzisku w Kamieńcu (Abłamowicz 1991, ryc. 3B i 4A). Znalezisko to, oddalone na północ od Lubonii sugerowałoby, że po zniszczeniu tego grodu, ekspansja wielkomorawska skierowana była nie tylko na wschód, ale również na północ. Sugestię tę, w odniesieniu do Górnego Śląska, potwierdza także dawne odkrycie ostrogi wielkomorawskiej typu karolińskiego w Piechocicach (Petersen 1939, ryc. 86). Odkrycia w Kamieńcu ugruntowały więc hipotezę o kontaktach Górnego Śląska z Wielkimi Morawami.

Nader istotne odkrycia poczyniono też na grodzisku Chotěbuz-Podobora na Śląsku Opawskim, gdzie odkryto liczne elementy wielkomorawskie (informacja dr. P. Kouřila).

Obszarem, który zdawał się być poza zasięgiem jakichkolwiek oddziaływań wielkomorawskich był do niedawna Dolny Śląsk. Nowe odkrycia elementów wielkomorawskich na grodziskach w Gilowie (Jaworski, Rzeźnik 1994; Jaworski 1995) i Starym Książu (Jaworski 1994) oraz wcześniej niepublikowane, a dopiero ostatnio ujawnione znalezisko wielkomorawskie w Niemczy (badania J. Kaźmierczyka) postawiły problem oddziaływań wielkomorawskich na Dolnym Śląsku w zupełnie nowym świetle.

Niezależnie od prac terenowych prowadzono badania studyjne nad interesującą problematyką. Do istotnych osiągnięć w tym zakresie zaliczyć należy najpierw wydzielenie horyzontu karolińskiego w Polsce (Wachowski 1985; 1987), a następnie rozwarstwienie go na

wczesno- i późnokaroliński (Wachowski 1992). Znaleźiska z horyzontu późnokarolińskiego nie są przy tym – co ma dla nas istotne znaczenie – importem z Zachodu, ale dostały się na nasze ziemie właśnie za pośrednictwem Wielkich Moraw (Wachowski 1991a, s. 42). Pozwoliło to m.in. na kwalifikowanie tak niepozornych odkryć, jak elementy garniturów do ostróg, do znalezisk wielkomorawskich w typie karolińskim. Dzięki temu właśnie zabytki z Wietrzna-Bóbrki, Stradowa i Niemczy oraz nowe z Gilowa i Naszacowic można było identyfikować z wyrobami wielkomorawskimi w typie karolińskim. Podobnie sklasyfikowano, w oparciu o karolińską ornamentykę, przedmiot binoklowaty z rogu znaleziony jeszcze przed wojną w miejscowości Grodziszczce.

Inaczej też trzeba spojrzeć na elementy nomadzkie, które wystąpiły na Dolnym Śląsku, a więc na obszarze dotychczas zupełnie pozbawionym znalezisk awarskich. Mamy tu na myśli wędzidła, które mają wprawdzie swe odpowiedniki w kulturze awarskiej, ale których formy i konstrukcję przejęły Wielkie Morawy. Przypuszczalnie więc problematyczne wędzidła w typie nomadzkim ze stanowisk małopolskich również należy łączyć z Wielkimi Morawami.

Na obszarze występowania zabytków wielkomorawskich znalazły się również stanowiska z grobami szkieletowymi w Ługach, Niemczy I i Wąsoszu (Wachowski 1975, s. 98, 100 n., 137 n.), których chronologia jest z całą pewnością wcześniejsza aniżeli wiek X. Być może pochówki te również łączyć należy z oddziaływaniami południowymi z IX w.

Ukazały się też drukiem artykuły o charakterze przyczynkarskim. Poświęcono je jednak bądź wąskiej problematyce kamiennych elementów wałów (Kaźmierczyk 1990) bądź naiwnie zasugerowano, że analiza kontaktów w skali mikro jest jedynie słuszną drogą postępowania w badaniach nad interesującą nas problematyką (Poleski 1991, s. 204). Metoda ta w wykonaniu J. Poleskiego już na samym początku jest jednak zawodna, gdyż omawiając stanowisko w Lubonii pominął aż dwa istotne znaleziska wielkomorawskie (knoflik i okucie skrzynki), a fragment ostrogi zupełnie bezpodstawnie datował na 1 połowę IX w.

Rozważania nasze przyczyniły się do pewnego uporządkowania kwestii terminologicznych, z którymi badacze nierzadko mają poważne kłopoty. Przy obecnym stanie badań wydaje się, że jako ślad oddziaływań wielkomorawskich w Polsce traktować możemy następujące znaleziska:

1. Elementy wielkomorawskie w typie późnokarolińskim. Wymienić tu należy przede wszystkim uzbrojenie, zwłaszcza ostrogi i należące do nich garnitury.

2. Elementy wielkomorawskie w typie późnoawar-

skim. Jak dotąd udało się wyodrębnić w tej grupie jedynie wędzidła.

3. Elementy wielkomorawskie w typie bizantyjsko-orientalnym. Należą tu przede wszystkim ozdoby.

4. Elementy wielkomorawskie w typie naddunajskim. Prócz popularnego czekana z podciętą brodą i wysokimi wąsami zaliczyć tu należy być może inne formy toporów.

Nie wykluczone, że niektóre znaleziska w typie późnokarolińskim są w istocie oryginalnym wyrobami zachodnimi, ale dziś jeszcze nie podobna ich odróżnić od wielkomorawskich naśladownictw. Niemniej zasięg zabytków w typie frankijskim zdaje się wyraźnie wskazywać, iż dotarły one na nasze ziemie właśnie za pośrednictwem Wielkich Moraw.

Jak z powyższego przeglądu wynika, grzywny siekieropodobne nie zostały zakwalifikowane do wyznaczników kultury wielkomorawskiej, choć do niedawna jeszcze – zwłaszcza przed odkryciem olbrzymiego magazynu na Okole w Krakowie – na podstawie ich zasięgu dość zgodnie określano obszar oddziaływań wielkomorawskich. Mimo znacznych postępów w badaniach nad omawianą kategorią zabytków, w których wyniku przekwalifikowano niektóre topory zaliczając je do grzywien (Zaitz 1988; 1990) nadal trudno przypisać grzywny jednej określonej grupie etnicznej. Być może kwestia ta jest źle postawiona. Grzywny są bowiem przede wszystkim pieniądzem wyznaczającym pewną strefę wymiany, a nie wyróżnikiem określonej kultury. Problem jest dość złożony, albowiem w tym samym czasie funkcjonowały też, jak się zdaje, również inne formy pieniądza pozakruszcowego i kruszcowego.

Przyjrzyjmy się wprawdzie formom pieniądza za Karpatami jeszcze przed powstaniem Wielkich Moraw. W Czechach, a zwłaszcza na Morawach i Słowacji występują liczne skarby różnorodnych narzędzi żelaznych, które traktować można jako prymitywną formę pieniądza pozakruszcowego w postaci różnorodnej, czyli płacidła towarowo-pięniężne. Później, w okresie istnienia Wielkich Moraw, na Słowacji i Morawach dominuje doskonalsza forma pieniądza pozakruszcowego w postaci grzywien siekieropodobnych, czyli płacidła właściwe. Jednocześnie na Morawach i w Czechach występują miski śląskie, które można traktować jako formę pieniądza pozakruszcowego użytkowego. W 2 połowie IX w. zaznacza się też strefa pieniądza kruszcowego. Na ziemiach polskich sytuacja jest nieco inna, ale niekiedy równie zróżnicowana, jak na Morawach.

Wydzielić można kilka obszarów charakteryzujących się różnorodnymi formami pieniądza. Znamienne przy tym, że strefy wymiany pokrywają się mniej więcej z zasięgiem występowania ostróg haczykowatych, co dowodziłoby istnienia określonych organizmów

polityczno-gospodarczych. Fakt ten nie pozostaje bez związku z interwencją wielkomorawską i zdaje się lepiej aniżeli źródła pisane wskazywać na jej przyczynę.

Strefy wymiany układają się w Polsce w kierunku odwrotnym do ruchu wskazówek zegara, od rejonów z prymitywniejszymi formami pozakruszcowego poprzez bardziej zaawansowane aż do obszarów z pieniądzem kruszczowym w postaci monetarnej (ryc. 1).

Największą strefę i zarazem najmniej zwartą stanowią obszary Ziemi Lubuskiej, północnej części Dolnego Śląska, Wielkopolski, Kujaw i Mazowsza Płockiego. Poza dzisiejszym obszarem Polski strefa ta rozciąga się na Dolne Łużyce. Charakterystyczne na omawianym obszarze jest występowanie pojedynczych misek śląskich – na Mazowszu Płockim jednak dość późno datowanych – oraz ostróg haczykowatych skupionych zwłaszcza w środkowej partii strefy. Znaleźiska wielkomorawskie sięgają tu aż do położonego w południowej Wielkopolsce Bruszcze.

Kolejna strefa to środkowa część Dolnego Śląska. Występują tu nie tylko pojedyncze miski śląskie, ale także skarby tych przedmiotów. Brak tutaj zupełnie – co trudno uznać za przypadek – ostróg haczykowatych. W strefie tej notuje się rozproszone znaleźiska wielkomorawskie.

Następna strefa obejmuje obszary południowo-wschodniej części Dolnego Śląska, Śląsk Górny i Opawski. Występują tu miski śląskie i sporadycznie także grzywny siekieropodobne. Prócz pojedynczych ostróg haczykowatych odnotowano spore ich zgrupowanie w Lubomii. Również w tym rejonie stwierdzono zabytki wielkomorawskie.

Kolejna strefa obejmująca Małopolskę zachodnią charakteryzuje się największą różnorodnością środków wymiany. Wystąpiły tu pojedyncze miski i grzywny, skarby grzywien, w tym największy ich magazyn na Okole w Krakowie oraz pieniądz kruszczowy w postaci niemonetarnej (ozdoby). Na obszarze tym odkryto także ostrogi haczykowate ze zgrupowaniem w Krakowie oraz sporą liczbę znaleźisk wielkomorawskich.

Następna strefa obejmuje wschodnią część Pogórza Karpackiego. Obok pojedynczej grzywny stwierdzono tam skarby monet i ozdób, być może z IX w. oraz pojedynczą monetą z IX w. Ostatnio również znaleziono ostrogę haczykowatą, a stosunkowo niedawno zidentyfikowano dawniej odkryty zabytek wielkomorawski.

Kolejna, podobna do poprzedniej, strefa obejmuje Wyżynę Lubelską. Obok skarbu grzywien odsłonięto tu również skarby monet i ozdób z IX w. oraz pojedynczą monetę z tego samego czasu. We wschodniej części strefy wystąpiło dość wyraźne skupisko ostróg haczykowatych, a w zachodniej pojedynczy zabytek wielkomorawski.

Ostatnia strefa zlokalizowana jest w południowej

części Wysoczyzny Bielskiej. Występuje tam wyłącznie pieniądz kruszczowy w postaci monetarnej i niemonetarnej a także ostrogi haczykowate.

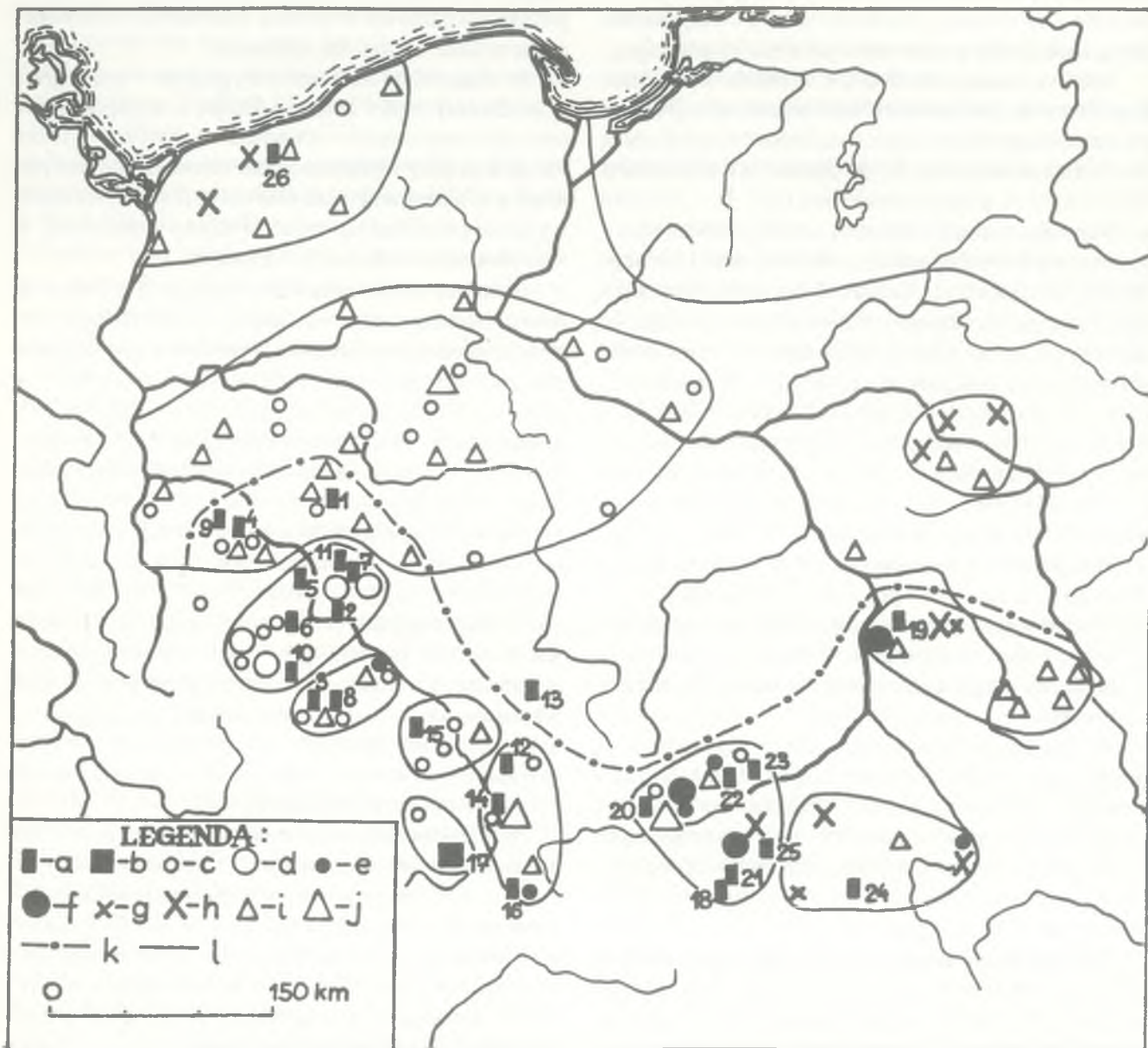
W znakomitej większości wypadków – poza strefą w środkowej części Dolnego Śląska z występującymi tam skarjami misek – stwierdzamy bardzo wyraźny związek między występowaniem różnorodnych form pieniądza a ostrogami haczykowatymi odkrywającymi, wyjąwszy wschodnią część Wyżyny Lubelskiej, w zdecydowanej większości w grodach.

Elementy wielkomorawskie występują w Polsce na obszarze intensywnego osadnictwa z różnorodnymi formami organizacji polityczno-gospodarczej, w dorzeczu dwu największych rzek, bardzo często w grodach, w których stwierdza się też ostrogi haczykowate. Zdaje się to wskazywać, że ekspansja z południa miała charakter militarny i dotknęła obszarów wprawdzie niekiedy dość mocno różniących się, ale o stosunkowo wysokim stopniu organizacji politycznej i gospodarczej. Praktycznie wszystkie plemiona małopolskie i śląskie stały się przedmiotem ekspansji południowej. Nie jest dziś jeszcze dostatecznie jasny północny jej zasięg. W Bruszcze ujawniono bowiem tylko jedno znaleźisko wielkomorawskie, ale trudno to uznać za przypadek. Z kolei inkrustowany, a więc zapewne paradny czekan odkryty w nadbałtyckich Bardach – strefie penetracji skandynawskiej – dowodzić może istnienia innych aniżeli ekspansja militarna kontaktów.

Wiele kwestii związanych z ekspansją wielkomorawską na północ pozostaje jeszcze nierozwiązanych. Jedną z nich jest problem występowania kamiennych konstrukcji wałów wielu grodzisk na Pogórzu Sudeckim. Trudność polega na tym, że jest to najczęściej teren zarówno oddziaływań wielkomorawskich jak i późniejszych czeskich i bez szczegółowych badań trudno przesądzić o kierunku oddziaływań.

Istotnym zagadnieniem jest też kierunek napływu elementów wielkomorawskich na Dolny Śląsk. Nie można wykluczyć w tym wypadku pośrednictwa czeskiego. Kluczowe w tej sprawie byłyby wyniki badań na grodzisku w Bardzie – owych wrotach wiodących z Czech na Dolny Śląsk. Niestety dotychczas prowadzono badania jedynie na młodszych członach grodziska, gdzie nie ujawniono elementów wielkomorawskich.

Znaczne nasilenie zabytków wielkomorawskich stwierdzamy na obszarach, gdzie występuje też w dużych ilościach, często tezauryzowany, pieniądz pozakruszczowy w postaci czy to żelaznych misek czy też żelaznych grzywien siekieropodobnych. Zdaje się to wskazywać, że podbojowi Morawian nie towarzyszył, jak to sugerowałyby źródła pisane, szczytny zamiar szerzenia nowej ideologii chrześcijańskiej, ale m.in. chęć pozyskania znaczniejszych ilości surowca żelaznego.

Ryc. 1. Znajdźiska wielkomorawskie w Polsce i na Śląsku Opawskim na tle stref wymiany i ostróg haczykowatych.

a – znaleziska wielkomorawskie (numeracja zgodna z katalogiem); b – cmentarzysko z klasycznymi elementami wielkomorawskimi; c – pojedyncze miski typu śląskiego (zob. Wachowski 1981, ryc. 13; 1982, ryc. 10 oraz Pogórze, woj. Opole – inf. D. Ablańowicza i Kamieniec, woj. Katowice – inf. D. Ablańowicza); d – skarby misek (zob. Wachowski 1981, ryc. 13); e – pojedyncze znaleziska grzywnien (zob. Wachowski 1982, ryc. 11 oraz Jankowice, woj. Wrocław, zob. Sarnowska 1962, ryc. 3 i Kraków-Nowa Huta-Mogiła, zob. Hachulska-Ledwos 1971, tabl. LXI:4); f – skarby grzywnien (zob. Wachowski 1982, ryc. 11); g – pojedyncze monety (zob. Wachowski 1981, ryc. 14); h – skarby monet i ozdób bądź ozdób z 2 poł IX w. (zob. Wachowski 1981, ryc. 14); i – pojedyncze ostrgi haczykowate odmiany A-D (zob. Wachowski 1991b oraz Bachórz, woj. Przemysł – inf. M. Parczewskiego, Gilów, woj. Wałbrzych – zob. Jaworski, Rzeźnik 1994, ryc. 13r, Izbicko, woj. Opole – zob. Pazda 1983, ryc. 24:4, radłowice, woj. Wrocław – zob. Koniarek w druku, Obiszów, woj. Legnica – zob. Bartczak, Pokora, Suchodolski 1990, s. 13, Sławie, woj. Poznań – inf. Z. Kurmatowskiej, Żukowice, woj. Legnica – zob. Parczewski 1989, tabl. XXII, 1); j – skupisko ostróg haczykowatych odmiany A-D (zob. Wachowski 1991 oraz uzupełnienia do Krakowa – Poleski 1992, s. 110 n.); k – północny zasięg znalezisk wielkomorawskich; l – zasięg zwartego występowania znalezisk wielkomorawskich, form pieniądza i ostróg haczykowatych.

Abb. 1 Großmährischer Fund in Polen und im Opawischen Schlesien im Hintergrund der Austauschzone und der Hakensporen

a – großmährischer Fund (Numerierung stimmt mit dem Katalog überein); b – Gräberfeld mit klassischen großmährischen Elementen; c – einzelne Schlüssel von schlesischen Typ (siehe Wachowski 1981, Abb. 13; 1982, Abb. 10 und Pogórz, Wojewodschaft Opole – Information von D. Ablańowicz und Kamieniec, Wojewodschaft Katowice – Information von D. Ablańowicz); d – Sammlung von Schlüsseln (siehe Wachowski 1981, Abb. 13); e – einzelne Axtbaren (siehe Wachowski 1982, Abb. 11 und Jankowice, Wojewodschaft Wrocław/Breslau, siehe Sarnowska 1962, Abb. 3 und Kraków-Nowa Huta-Mogiła (Grabhügel), siehe Hachulska-Ledwos 1971, Tab. LXI:4); f – Sammlung von Schlüsseln (siehe Wachowski 1982, Abb. 11); g – einzelne Münze (siehe Wachowski 1981, Abb. 14); h – Sammlung entweder von Münzen und Schmuck oder von Schmuckstücken aus der 2. H. des IX. Jhs. (siehe Wachowski 1981, Abb. 14); i – einzelne Hakensporen xxx Typ A-D (siehe Wachowski 1991b und Bachórz, Wojewodschaft Przemysł – Information von M. Parczewski, Gilów, Wojewodschaft Wałbrzych – siehe Jaworski, Rzeźnik 1994, Abb. 13r, Izbicko, Wojewodschaft Opole – siehe Pazda 1983, Abb. 24:4, Radłowice, Wojewodschaft Wrocław – siehe Koniarek in Vorbereitung, Obiszów, Wojewodschaft Legnica – siehe Bartczak, Pokora, Suchodolski 1990, S. 13, Sławie, Wojewodschaft Poznań – Information von Z. Kurmatowska, Żukowice, Wojewodschaft Legnica – siehe Parczewski 1989, Tab. XXII, 1); j – Hakensporen vom Typ A-D (siehe Wachowski 1991 und im Supplement für Kraków – Poleski 1992, S. 110 n.); k – nördliche Grenze von großmährischen Funden; l – Bereich des dichten Auftretens von großmährischen Funden, Hakensporen und einer Form von Geld.

KATALOG

znalezisk wielkomorawskich w Polsce i na Śląsku Opawskim
(numeracja zgodna z oznaczeniami na mapie)

WIELKOPOLSKA

1. **Bruszczewo**, woj. Leszno, grodzisko
Żelazna ostroga w typie karolińskim, typ V M¹ (Hilcerówna 1967, ryc. 57).
Dolny Śląsk
2. **Czeladź Wielka**, woj. Leszno, osada
Fragment wędzidła w typie późnoawarskim (Lodowski 1972, ryc. 22).
3. **Gilów**, woj. Wałbrzych, grodzisko
a. Części z żelaznego garnituru do ostrogi: 2 sprzączki i przewlecza typu karolińskiego (niepublikowane badania J. Kaźmierczyka w 1982 r.).
b. Żelazna przewlecza z garnituru do ostrogi typu karolińskiego (Jaworski 1993, ryc. 2f).
c. Przewlecza jw. (Jaworski 1995, ryc. 2a).
d. Mosiężna pągwica, tzw. gombik typu bizantyjsko-orientalnego (Jaworski 1994, ryc. 13s).
e. Żelazny nóż winiarski typu naddunajskiego (Jaworski 1994, ryc. 13p).
(Uwaga: Badania na tym stanowisku są nadal prowadzone, a część zabytków jest jeszcze w konserwacji, stąd liczba znalezisk wielkomorawskich może ulec zwiększeniu).
4. **Gostyń**, woj. Legnica, grodzisko
a. Żelazny rozdzielacz rzemieni z garnituru mieczowego typu karolińskiego, typ I (Petersen 1939), ryc. 92:4 i rycina w Państwowym Archiwum we Wrocławiu, Wydział Samorządowy Prowincji Śląskiej, sygn. 688, s. 583).
b. Być może pochodzenia karolińskiego jest też 5 grotów włóczni z wieloboczną tuleją (Petersen 1939, ryc. 89:1-4, 92:1).
5. **Grodziszczce**, woj. Legnica, grodzisko
Binoklowaty przedmiot z poroża z ornamentyką typu karolińskiego (Petersen 1939, ryc. 88).
6. **Legnica**
Fragment wędzidła w typie późnoawarskim (Lasota 1980, ryc. 59:5).
7. **Ługi**, woj. Leszno, cmentarzysko
Kabłączek z wielokrotnie esowatym uszkiem typu naddunajskiego (Wachowski 1975, s. 98, ryc. 9:20).
8. **Niemcza**, woj. Wałbrzych, grodzisko i cmentarzysko
a. Żelazna ostroga typu karolińskiego, typ VII (niepublikowane badania J. Kaźmierczyka)
b. Groby szkieletowe wyposażone w naczynia gliniane (Wachowski 1975, s. 100 n., ryc. 12).
9. **Popęszyce**, woj. Zielona Góra, grodzisko
a. Żelazny topór typu naddunajskiego, tzw. bradatica (Sarnowska 1962, ryc. 9).
b. Żelazny topór, być może typu naddunajskiego (Sarnowska 1962, ryc. 8).
10. **Wałbrzych-Stary Książ**, grodzisko
a. Żelazna osada, najpewniej czekana, być może tzw. bradaticy (Jaworski 1994, ryc. 2a).
b. Żelazny półkosek, być może typu naddunajskiego (Jaworski 1994, ryc. 2b).
Uwaga: Być może oba przedmioty, znalezione blisko siebie, pochodzą ze skarbu narzędzi żelaznych.
11. **Wąsosz**, woj. Leszno, grób szkieletowy

Pochówek szkieletowy wyposażony w naczynie gliniane i paciorki bursztynowe (Wachowski 1975, s. 137, ryc. 31:2-5).

GÓRNY ŚLĄSK

12. **Kamieniec**, woj. Katowice, grodzisko
a. Być może ostroga typu karolińskiego, typ V M (Abłamowicz 1991, ryc. 4A).
b. Naczynie gliniane flaszkowate, być może typu naddunajskiego (Abłamowicz 1991, ryc. 3B).
13. **Kościeliska**, woj. Opole, osada
Ostroga taśmowata, prawdopodobnie z wtórnie wygiętymi na zewnątrz zakończeniami ramion, być może pierwotnie typ V M (Godłowski 1977, ryc. 9).
14. **Lubomia**, woj. Katowice, grodzisko
a. Fragment żelaznej ostrogi zapewne typu karolińskiego (Szydłowski 1970, ryc. 10a).
b. Podkładka pod głowicę miecza, być może typu karolińskiego (Jakimowicz 1939-1948, tabl. 92:10).
c. Fragment wędzidła, być może typu późnoawarskiego (Jakimowicz 1939-1948, tabl. 92:8).
d. Fragment okucia skrzynki typu karolińskiego (Szydłowski 1974, ryc. 7h).
e. 4 kolczyki typu bizantyjsko-orientalnego (Szydłowski 1974, ryc. 5a-c).
f. Szklana pągwica z metalowym uszkiem, tzw. knoflik (Szydłowski 1974, ryc. 3e).
15. **Piechocice**, woj. Opole
Żelazna ostroga taśmowata typu karolińskiego, typ V M (Petersen 1939, ryc. 86).

ŚLĄSK OPAWSKI

16. **Chotěbuz-Podobora**, okr. Český Těšín, grodzisko
a. 14 zausznik typu bizantyjsko-orientalnego (inf. P. Kouřila).
b. 2 żelazne czekany, tzw. bradatice (inf. P. Kouřila).
17. **Stěbořice**, okr. Opava, cmentarzysko
Cmentarzysko szkieletowe z licznymi elementami wielkomorawskimi (Dostál 1966, s. 171 n.).

MAŁOPOLSKA

18. **Chełmiec Polski**, woj. Nowy Sącz, grodzisko
Wędzidło, być może typu późnoawarskiego (Dąbrowska 1973, ryc. 8:10).
19. **Chodlik**, woj. Lublin, grodzisko
Żelazny czekan, tzw. bradatica (Gardawski 1970, tabl. 18f).
20. **Kraków**
a. Kraków-Okół, podgrodzie. Brązowa zausznica (Radwański 1975, s. 283).
b. Kraków-Nowa Huta-Mogiła, skarb przedmiotów żelaznych, w tym ostroga typu karolińskiego, typ VII (Hachulska-Ledwos 1971, tabl. LX:12).
c. Kraków-Nowa Huta-Pleszów
Żelazne wędzidło, być może typu późnoawarskiego (Kulczycka 1960, ryc. 1).
21. **Naszacowice**, woj. Nowy Sącz, grodzisko
a. Zaczep żelaznej ostrogi typu karolińskiego, typ V M, bądź fragment z garnituru mieczowego typu I² (Poleski 1991, ryc. 4:5).

¹ Klasyfikacja ostróg karolińskich zob. Wachowski 1992, ryc. 18.

² Klasyfikacja garniturów mieczowych zob. Wachowski 1992, ryc. 4-14.

- b. Żelazny garnitur do ostrogi typu karolińskiego (Poleski 1991, ryc. 4:9).
 c. Fragment srebrnej lunuli typu bizantyjsko-orientalnego (Poleski 1991, ryc. 4:8).
 d. Lunula otłowiana typu bizantyjsko-orientalnego (Poleski 1991, ryc. 4:8).
 22. **Stradów**, woj. Kielce, grodzisko
 a. Żelazna przewlecza do garniture do ostróg typu karolińskiego (Zoll-Adamikowa 1988).
 b. Brązowa zausznica (Poleski 1991, s. 196).
 c. Pierścionek (inf. H. Zoll-Adamikowej).
 23. **Szczaworyż**, woj. Kielce, grodzisko

- Żelazna sprzączka z garniture do ostrogi typu karolińskiego (Dąbrowska 1973, ryc. 8:7).
 24. **Wietrzno-Bóbrka**, woj. Krosno, grodzisko
 Żelazna przewlecza z garniture do ostrogi typu karolińskiego (Żaki 1957, ryc. 16:5).
 25. **Zawada**, woj. Tarnów, grodzisko
 Ostroga typu karolińskiego, typ VII (Poleski 1992, ryc. 4:3).
 Pomorze
 26. **Bardy**, woj. Koszalin, grodzisko
 Żelazny czekan inkrustowany brązem, tzw. bradatica (Łosiński 1972, ryc. 94).

BIBLIOGRAFIA

Skróty

ŚSA – Śląskie Sprawozdania Archeologiczne, Wrocław

Literatura

- Abłamowicz D.
 1991 *Chronologia grodziska w Kamieńcu, woj. Katowice*, „Śląskie Prace Prahistoryczne”, t. 2, s. 207-227.
- Bartczak A., Pokora H., Suchodolski S.
 1990 *Skarb z X w. z Obiszowa, w woj. legnickim*, „Wiadomości Numizmatyczne”, t. 34, z. 1-2, s.
- Dąbrowska E.
 1973 *Wielkie grody dorzecza górnej Wisty*, Wrocław
- Dostál B.
 1966 *Slovenská pohřebišťeni ze střední doby hradištní na Moravě*, Praha.
- Gardawski A.
 1970 *Chodlik. Cz. I. Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy*, Wrocław
- Godłowski K.
 1977 *Materiały do poznania kultury przeworskiej na Górnym Śląsku (Część II)*, „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, t. 4, s. 7-237.
- Hachulska-Ledwos R.
 1971 *Wczesnośredniowieczna osada w Nowej Hucie-Mogile*, „Materiały Archeologiczne Nowej Huty”, t. 3.
- Hilczerówna Z.
 1967 *Dorzecze górnej i środkowej Obry od VI do początków XI w.*, Warszawa.
- Jakimowicz R.
 1939-1948 *Okres wczesnohistoryczny [w:] Prehistoria ziem polskich*, Warszawa, s. 361-428.
- Jaworski K.
 1993 *Grodzisko z IX-X wieku w Gilowie koło Niemczy. Badania 1991 r.*, ŚSA, t. 34 (w druku).
 1994 *Wczesno- i późnośredniowieczne założenia obronne w Starym Książu na Pogórzu Wałbrzyskim*, ŚSA, t. 35 (w druku).
 1995 *Grodzisko z IX-X wieku w Gilowie k. Niemczy. Badania 1993*, ŚSA, t. 36 (w druku)
- Jaworski K., Rzeźnik P.
 1994 *Nowe dane na temat kontaktów z ziemiami Moraw i (lub) Czech z badań w Gilowie*, w 1992 roku, ŚSA, t. 35 (w druku).
- Kaźmierczyk J.
 1990 *Dolny Śląsk a Morawy i Czechy w IX i X wieku [w:] Studia z dziejów Ziemi Kłodzkiej*, Historia LIII, Wrocław, s. 17-32.
- Koniarek Ł.
 w druku *Problem występowania wczesnośredniowiecznych ostróg haczykowatych w południowej części Dolnego Śląska*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”.
- Kulczycka T.
 1960 *Wczesnośredniowieczne wędzidło żelazne z Pleszowa, pow. Kraków*, „Materiały Archeologiczne”, t. 2, s. 291-294.
- Lasota C.
 1980 *Legnica w wczesnym średniowieczu*, Wrocław (praca doktorska w Inst. Historii Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej).
- Lodowski J.
 1980 *Dolny Śląsk na początku średniowiecza (VI-X w.)*, Podstawy osadnicze i gospodarcze, Wrocław.
- Łosiński W.
 1972 *Początki wczesnośredniowiecznego osadnictwa grodzkiego w dorzeczu dolnej Parsęty (VII-XI w.)*, Wrocław.
- Parczewski M.
 1989 *Żukowice pod Głogowem w zaraniu średniowiecza*, Głogowskie Zeszyty Naukowe, II, Głogów.
- Pazda S.
 1983 *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko kurhanowe w Izbicku, woj. opolskie*, „Studia Archeologiczne”, t. 13, s. 95-157.
- Poleski J.
 1988 *Wyniki dotychczasowych badań ratowniczych na grodzisku w Naszacowicach, województwo nowosądeckie*, „Acta Archaeologica Carpathica”, t. 27, s. 153-184.
 1989 *Stratygrafia w rejonie zachodniego odcinka wału głównego czołonu grodziska w Naszacowicach, województwo nowosądeckie*, tamże, t. 28, s. 145-165.
 1991 *Grodziska w Lubomii i Naszacowicach. Przyczynek do problemu kontaktów terenów południowej Polski z Wielkimi Morawami*, „Śląskie Prace Prahistoryczne”, t. 2, s. 193-205.
 1992 *Podstawy i metody datowania okresu wczesnośredniowiecznego w Małopolsce*, Kraków.
- Radwański K.
 1975 *Kraków przedlokacyjny. Rozwój przestrzenny*, Kraków.
- Sarnowska W.
 1962 *Topory wczesnośredniowieczne z obszaru Śląska*, „Świątowit”, t. 24, s. 493-514.
- Szydłowski J.
 1970 *Wczesnośredniowieczne grodzisko w Lubomii, pow. Wodzisław Śląski, po trzech sezonach wykopaliskowych (1966-1968)*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 22, s. 173-191.

- 1974 *Sprawozdanie z badań na wczesnośredniowiecznym grodzisku w Lubonii, pow. Wodzisław Śl. w latach 1969-1970*, tamże, t. 26, s. 205-222.
- Wachowski K.
- 1975 *Cmentarzyska doby wczesnopiastowskiej na Śląsku*, Wrocław.
- 1981 *Ziemia polskie a Wielkie Morawy. Studium archeologiczne kontaktów w zakresie kultury materialnej*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 29, s. 151-197.
- 1982 *Ziemia polskie a Wielkie Morawy. Problemy kontaktów ideologicznych i politycznych w świetle archeologii*, tamże, t. 30, s. 141-186.
- 1985 *Der karolingische Fundhorizont in Südpolen [w:] тезисы докладов польской делегации на V Международном Конгрессе Славянской Археологии Киев 1985*, Warszawa 1985, s. 19-22.
- 1987 *Der karolingische Fundhorizont in Südpolen*, „Archäologisches Korrespondenzblatt”, t. 17, s. 523-528.
- 1991a *Śląsk a Wielkie Morawy [w:] Od plemienia do państwa. Śląsk na tle wczesnośredniowiecznej Słowiańszczyzny Zachodniej*, Wrocław, s. 41-47.
- 1991b *Oddziaływania zachodnie na wytwórczość ostróg haczykowatych u Słowian*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 38, s. 85-107.
- 1992 *Kultura karolińska a Słowiańszczyzna Zachodnia*, Wrocław.
- Zaitz E.
- 1988 *Frühmittelalterliche axtförmige Eisenbarren aus Kleinpolen*, „Slovenská Archeologia”, t. 36, s. 262-275.
- 1990 *Wczesnośredniowieczne grzywny siekieropodobne z Małopolski*, „Materiały Archeologiczne”, t. 25, s. 142-178.
- Zoll-Adamikowa H.
- 1988 *Eisener Bestandteil einer Riemengarnitur aus Burgwall in Stradów*, „Slovenská Archeologia”, t. 36, s. 277-281.

ZUSAMMENFASSUNG

Neuere Geländearbeiten, vor allem in Schlesien und Studien haben es ermöglicht, großmährische Einflüsse auf polnische Gebiete weniger skeptisch als früher zu betrachten. Der Einflusssbereich von großmährischen Elementen ist heute umfangreicher und wir können ihn besser charakterisieren. Als eine Spur von großmährischen Einflüssen kann man betrachten:

1. großmährische Elemente im spätkarolingischen Typ (hauptsächlich Ausrüstung, vor allem Sporen und ihre Ausstattung); 2. großmährische Elemente im spätarabischen Typ (Teile vom Pferdegeschirr, hauptsächlich Zäume); 3. großmährische Elemente im byzantinisch – orientalischen Typ (vorwiegend Schmuck); 4. großmährische Elemente im Donautyp (vor allem Äxte, besonders Bartäxte).

Es wurden jedoch nicht zu den großmährischen Elementen die Axtbarren gezählt, die man als eine Form von Geld, die nicht nur mit einem einzigen Kulturbereich verbunden ist, betrachten soll. Gleichzeitig, nach neuem Forschungsstand fällt das Auftauchen von schlesischen Schüsseln – auch einer Form von Geld – nicht, wie man geglaubt hat, in das 7. sondern in das 8.-9. Jh.

Eine Zeit lang sind die beiden Formen von Geld gleichzeitig auf einigen Gebieten aufgetreten. Außerdem in Ostpolen das Erzgeld erschienen (Abb. 1).

In einigen Stellen treten die Hakensporen von A-D Typen (nach J. Zak) gleichzeitig mit großmährischen Elementen auf, was davon zeigt, daß sie länger, als bis jetzt angenommen wurde, im Gebrauch waren. Denkwürdig ist die Tatsache, daß sowohl die zahlreichen Formen von Geld – oft thesaurisiert als auch Hakensporen als auch großmährische Elemente in ziemlich dichten Ansammlungen, manchmal den Stammesgrenzen ähnlichen, vorkommen. Es scheint darauf hinzuweisen, daß das Eroberungsziel der Mährer nicht, wie es die schriftlichen Quellen suggerieren, die erhabene Idee war, neue christliche Ideologie zu verbreiten, sondern unter anderem eine bedeutende Menge vom Eisenrohstoff zu gewinnen.

Der aktuelle Forschungsstand läßt die Feststellung zu, daß großmährische Einflüsse im Norden bis an den Süden von Großpolen und an den nord – östlichen Teil von Kleinpolen reichten (Abb. 1).

